

Krzysztof Broński

POLITYKA GALICYJSKICH WŁADZ AUTONOMICZNYCH W ZAKRESIE HANDLU SOLĄ

Galicja jest złożonym problemem historycznym, z którym od dziesięcioleci zmagają się historiografia polska, a także ukraińska (szczególnie po 1989 r.) oraz anglo- i niemieckojęzyczna. Pomimo podejmowanych różnych nowych tematów należy stwierdzić, że stan badań nad dziejami Galicji jest nadal niezadowalający. Szczególnie duże luki dotyczą problematyki gospodarczej. Interesującym, a dotychczas pominiętym w polskiej historiografii zagadnieniem jest polityka krajowych władz autonomicznych w zakresie handlu solą, co zatem stanowi przedmiot niniejszego szkicu¹. Problematyka ta jest istotna m.in. w kontekście dyskusji nad relacją Galicji i monarchii habsburskiej jako kolonii i metropolii².

Rosja, Austria i Prusy podpisały w sierpniu 1772 r. układ rozbiorowy Polski. Udział Austrii w pierwszym rozbiorze był największy. Zabrała ona południowo-wschodnią część obszaru kraju o powierzchni prawie 82 tys. km² zamieszkałego przez ponad 2,6 mln mieszkańców. Na mocy traktatu rozbiorowego przypięczętowano odcięcie od Rzeczypospolitej całego przemysłu solnego (żupy solne w Wieliczce i Bochni oraz na Rusi Halickiej). Żupy solne były ważną zdobyczą Austrii w pierwszym rozbiorze, przynoszącą skarbowi znaczne dochody. Zreorganizowano początkowo żupy krakowskie, następnie ruskie. Wprowadzono monopol produkcji i sprzedaży państwa³. Pod koniec

¹ Podstawę źródłową do podjęcia tej tematyki stanowi bogaty zasób alegat do Stenograficznych Sprawozdań Sejmu Krajowego.

² Por. K. Broński, *Blaski i cienie polityki Habsburgów wobec Galicji*, „Zeszyty Naukowe. Problemy społeczne, polityczne i prawne”, nr 887, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2012, s. 5–19.

³ R.W. Kowalczyk, „Polityka solna” Rzeczypospolitej szlacheckiej u progu rozbiorów, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX w.”, 2012, t. X, s. 14–15.

lat 70. XVIII w. władze austriackie zorganizowały w Galicji dyrekcje sprzedaży soli, zajmujące się sprzedażą soli skarbowej. Galicję podzielono wówczas na okręgi, w których wolno było kupować sól tylko ze składów dyrekcji okręgowej, a dowóz soli z sąsiednich okręgów, gdzie była ona tańsza traktowano jako przemyt⁴. Było to z jednej strony poważnym ciosem w chłopa galicyjskiego, który tracił prawo do handlu solą, z drugiej natomiast spowodowało znaczny wzrost cen soli, dyktowanych przez zarządy monopoli. Odebranie chłopom prawa sprzedaży soli spowodowało w niektórych rejonach Galicji znaczny spadek dochodów czerpanych ze sprzedaży tego produktu. Podniesienie cen soli wpłynęło również na spadek hodowli bydła, gdyż sól hamowała rozwój chorób u zwierząt hodowlanych. Rozporządzenia cesarskie z lat 80. XVIII w. ograniczyły nadużycia w zakresie monopolu solnego w Galicji i umożliwiły (przynajmniej formalnie) handel solą przez chłopów. Z reguły jednak na tych patentach korzystali hurtownicy nabywający sól po preferencyjnych cenach, a nie chłopci, którzy nie posiadali środków na zakup większych ilości soli⁵.

Na mocy ordynacji celnej i monopolowej z 11 lipca 1835 r. wszelka sól w różnej postaci fizycznej (stałej, płynnej) była wyłączną własnością państwa, nikomu więc nie wolno było sobie jej przywłaszczać bez zezwolenia władz skarbowych. Ze względu na fakt, że woda solna stanowiła również pokarm dla bydła, austriackie Ministerstwo Finansów zezwoliło ubogim gminom górskim w Galicji Wschodniej i na Bukowinie na bezpłatne używanie wody z niektórych źródeł solnych do karmienia bydła⁶.

Na koniec pierwszego półwiecza XIX w. przypadł kres feudalnej struktury społecznej i prawnej monarchii naddunajskiej. Od chwili upadku w 1859 r. rządu Aleksandra Bacha rozpoczął się okres wielokrotnych prób nadania państwu konstytucyjnego systemu rządów⁷. W roku 1867 zamknięto w monarchii habsburskiej długą erę przesilenia konstytucyjnego. Zatwierdzona została przez cesarza konstytucja, która dawała krajom austriackim autonomię. Konstytucja wywołała w Galicji niezadowolenie z powodu zbyt skromnych

⁴ W. Tokarz, *Galicja w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783*, Kraków 1909, s. 179.

⁵ Ibidem, s. 180–183.

⁶ J. Buzek, *Administracja gospodarstwa społecznego*, Lwów 1913, s. 355.

⁷ M. Bobrzyński, W.L. Jaworski, J. Milewski, *Z dziejów odrodzenia politycznego Galicji 1859–1873*, Warszawa–Kraków 1905; K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii Austrii*, Wrocław 1959, s. 45 i n.

uprawnień autonomicznych⁸. Niemniej jednak era autonomiczna przyniosła w Galicji istotne zmiany ustrojowe i stanowiła ważny czynnik postępu ekonomicznego i cywilizacyjnego kraju. W administracji wprowadzono formalnie dwie niezależne od siebie hierarchie władz: rządowych i krajowych. W rzeczywistości dualizm istniał tylko w ograniczonym zakresie. Władze rządowe miały bowiem wpływ na działalność organów autonomicznych.

Władzą krajową w Galicji był pochodzący z wyborów niedemokratycznych sejm⁹. Organem wykonawczym reprezentacji krajowej był Wydział Krajowy¹⁰.

W dobie autonomicznej nadal obowiązywał w całej monarchii habsburskiej monopol soli. Monopol ten uznawał sól w ziemi za własność państwową. Państwo miało prawo wszędzie, gdzie sól znajdowała się w ziemi lub na jej powierzchni, urządzać kopalnie soli i żądać od właścicieli odstąpienia, w drodze wyłączenia, potrzebnych gruntów i budynków. Państwo zastrzegło sobie produkcję soli kamiennej i warzonki; sól morską mogły wytwarzać także osoby prywatne na mocy odrębnego pozwolenia i pod kontrolą skarbową, po czym nabywał ją skarb państwa. Sprzedaż soli pozostawiono wolnej konkurencji¹¹. Do początku lat 90. XIX w. sprzedaż soli w Galicji odbywała się na zasadach wolnorynkowych. Dostrzegając potrzebę kontroli poziomu cen soli, będącej ważnym artykułem pierwszej potrzeby, galicyjskie władze autonomiczne postanowiły same zorganizować jej sprzedaż. Na mocy umowy z 1892 r. z rządem austriackim sprzedaż soli w Galicji zorganizował Wydział Krajowy poprzez

⁸ Autonomia galicyjska to „jeden nieprzerwany ciąg targów, kompromisów i walk galicyjskiej reprezentacji krajowej o zdobycie dla kraju naszego samorządu narodowego” pisał Teofil Merunowicz, poseł do Sejmu Krajowego i Rady Państwa, por. idem, *Wyniki samorządu w Galicji*, Lwów 1916, s. 4.

⁹ Kompetencje Sejmu Krajowego podzielić można na: ustawodawcze, organizacyjne i kontrolne. Najważniejsze znaczenie miały kompetencje ustawodawcze Sejmu. W ich zaś obrębie wyróżnić można ustawodawstwo krajowe oraz współudział w ustawodawstwie ogólnopaństwowym. Podstawową kompetencję Sejmu stanowiły „sprawy krajowe”, do których Statutu zaliczał ustawodawstwo w sprawach „kultury krajowej”. Do kompetencji Sejmu należało także ustawodawstwo dotyczące budowli użyteczności publicznej wznoszonych z funduszy krajowych, ustawodawstwo dotyczące zakładów dobroczynnych i opieki społecznej uposażanych z funduszy krajowych, sprawy krajowego preliminarza budżetowego i zamknięć rachunków. Drugą grupę kompetencji Sejmu stanowiły sprawy „zlecone” mu przez ustawodawstwo powszechne. Por. B. Winiarski, *Ustrój prawno-polityczny Galicji*, Warszawa–Lublin–Łódź 1915, s. 59; S. Grodziski, *Sejm krajowy galicyjski 1861–1914*, t. 1, Warszawa 1994, s. 85.

¹⁰ Kompetencje Wydziału Krajowego dotyczyły ustawodawstwa, gdyż działał on jako stała komisja Sejmu, administracji oraz samorządu lokalnego. Por. B. Winiarski, op.cit., s. 69.

¹¹ J. Buzek, op.cit., s. 356.

Krajowe Biuro Solne. Dla celów przemysłowych wytwarzano tańszą sól, którą można było nabywać tylko za specjalnym zezwoleniem (licencją).

Problematyka handlu solą w Galicji pojawiała się wielokrotnie na forum Sejmu Krajowego, szczególnie na przełomie XIX i XX w. Sejm powołał nawet specjalną Komisję Solną, która nadzorowała działalność Wydziału Krajowego w zakresie sprzedaży tego produktu. W sprawozdaniu Komisji o sprzedaży soli za r. 1898 odnotowano, że Wydział Krajowy nie tylko wyczerpał wyznaczony mu przez rząd wiedeński przydział roczny w wysokości 4500 wagonów, ale ponadto zakupił w salinach ponad 400 wagonów soli¹². Komisja zauważyła również, że główny cel jaki miał Sejm Krajowy, obejmując w zarząd kraju sprzedaż soli spożywczej został w pełni osiągnięty, gdyż handel tym artykułem udało się uregulować w sposób możliwie korzystny dla ludności. Natomiast zużycie soli dla bydła w Galicji stopniowo wzrastało; w 1896 r. sprzedano tylko 5 wagonów takiej soli, w 1897 r. 40 wagonów, a w 1898 r. było to już 60 wagonów¹³.

W gestii Wydziału Krajowego znajdowała się również sprzedaż kainitu (soli nawozowej). Dzięki aktywności stacji chemiczno-rolniczej w Dublanach, rozpowszechniło się w Galicji użycie tego nawozu¹⁴. Krajowy Zarząd Sprzedaży Soli, który zajmował się także handlem kainitem przewidywał dalszy dynamiczny wzrost sprzedaży tego nawozu. Wydział Krajowy podkreślał, że obniżenie cen sprzedaży soli spożywczej przyniosło roczny wzrost konsumpcji o prawie 300 wagonów, co zwiększyło dochód skarbu państwa z tego tytułu o 0,5 mln koron¹⁵.

Pod koniec XIX w. funkcjonowało w Galicji pod Krajowym Zarządem Solnym 280 składów i 3500 kontrolowanych filii sprzedaży soli. Słabszą stroną sprzedaży tego produktu były wówczas filie zlokalizowane na wsiach, nad którymi systematyczna kontrola była ograniczona. Dlatego też Wydział Krajowy uznał, że kontrolę taką powinien sprawować w terenie samorząd powiatowy. Komisja solna analizując cenę soli wnioskowała, by władze austriackie wyra-

¹² *Sprawozdanie Komisji solnej o sprzedaży soli pod zarządem Wydziału Krajowego*. Alegat 165 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1899 r., s. 1.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Galicja była krajem drobnych gospodarstw rolnych, około 42% to gospodarstwa o powierzchni poniżej 2 ha, które nie dawały utrzymania właścicielom, druga kategoria od 2 do 5 ha (około 37%) nie dawała pełnego zatrudnienia przeciętnej rodzinie chłopskiej. Nawozy sztuczne stosowano głównie w gospodarstwach wielkoobszarowych.

¹⁵ *Sprawozdanie Komisji solnej o sprzedaży soli pod zarządem Wydziału Krajowego*. Alegat 165, op.cit., s. 1.

ziły zgodę na jej obniżenie, szczególnie w przypadku soli dla bydła, co w rezultacie spowodować mogło wzrost jej konsumpcji¹⁶.

Wydział Krajowy planował również sprzedaż soli konsumpcyjnej w specjalnych papierowych opakowaniach, bez podnoszenia jej ceny jednostkowej, a także sprzedaż soli mielonej, konkurencyjnej do tej oferowanej przez prywatnych kupców¹⁷. Rozwój produkcji soli w Galicji w latach 1902–1911 przedstawia tabela 1.

Tabela 1 Produkcja soli w Galicji w latach 1902–1911

Rok	Ilość			Produkcja w Galicji				Wartość koron
	kopalni czynnych	salin	robotników	soli kamiennej	warzyunki	soli dla przemysłu chemicznego	razem	
				ton				
1902	2	8	2266	28 910,8	50 089,1	46 997,6	125 997,5	16 459 661
1903	2	8	2581	27 334,1	52 440,6	83 988,1	163 762,8	17 521 379
1904	2	9	2638	32 343,6	49 398,8	85 755,5	167 497,9	19 997 475
1905	2	9	2759	32 276,5	48 729,2	95 487,6	176 493,3	19 168 305
1906	2	9	2848	34 830,1	51 564,7	85 583,0	171 977,8	17 620 468
1907	2	9	2918	33 071,5	51 837,6	99 938,6	184 847,7	17 430 256
1908	2	9	3156	34 532,3	52 995,5	93 991,7	181 509,5	17 585 940
1909	2	9	3099	33 360,1	50 367,5	74 967,7	158 695,3	17 387 141
1910	2	9	3194	33 873,8	51 987,7	69 968,5	155 830,0	17 515 092
1911	2	9	3403	32 830,5	54 277,5	54 107,1	141 215,1	18 045 829

Źródło: opracowanie na podstawie L.W. Biegeleisen, *Stan ekonomiczny Małopolski na podstawie bilansu handlowego*, Warszawa 1921, s. 145.

W Galicji Zachodniej funkcjonowały dwie kopalnie soli: wielicka i bocheńska. Wieliczka posiadała sól kamienną nie nadającą się do bezpośredniej konsumpcji, oraz sól dla bydła i celów przemysłowych. Kopalnia bocheńska posiadała pokłady czystej soli kamiennej, odpowiedniej dla bezpośredniej konsumpcji. Wieliczka dostarczała 20% soli jadalnej, resztę produkcji stanowiła sól dla bydła i sól przemysłowa. Natomiast prawie 30% produkcji soli bocheńskiej, szło na cele konsumpcji spożywczej.

W Galicji Wschodniej istniały obfite źródła solanki używane do wyrobu soli warzonki. Przed I wojną światową było tam czynnych 9 salin (m.in. Bolechów, Dolina, Drohobycz, Delatyn, Kałusz, Kosów i in.), z których pięć opierało swą

¹⁶ Ibidem, s. 4–5.

¹⁷ *Sprawozdanie dodatkowe Wydziału Krajowego o sprzedaży soli w Zarządzie kraju*. Alegat 59 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1900 r., s. 1–3.

produkcję na naturalnej solance, dwie na solance sztucznej, a dwie częściowo na solance naturalnej, częściowo sztucznej. Warzelnie wschodniogalicyskie produkowały głównie sól jadalną, zbywaną przeważnie we wschodniej części kraju, i nie sprzedawały soli poza Galicję. Natomiast sól dla celów przemysłowych i dla bydła była produkowana prawie w całości w Galicji Zachodniej. Saliny w Galicji Wschodniej utrzymywały produkcję, pomimo rosnącej konsumpcji soli, na tym samym poziomie począwszy od r. 1900, natomiast produkcja soli jadalnej kopalni wielickiej i bocheńskiej poważnie malała. Jednocześnie wydatnie wzrosła produkcja soli przemysłowej (o 50%), a soli dla bydła o przeszło 500%. W 1908 r. kopalnia wielicka wyprodukowała nieco ponad 100 tys. ton, z tego 24 tys. ton soli jadalnej, 58,5 tys. ton soli przemysłowej i 21,7 tys. ton soli dla bydła. W 1907 r. na ponad 110 tys. ton całej produkcji soli kopalni wielickiej, przypadło na sól jadalną 24 570 ton, na sól bydlęcą 19 520 ton, a 61 170 ton na przemysłową. Bochnia wyprodukowała w 1907 r. 8500 ton jadalnej, 5200 ton soli dla bydła, a 13400 ton soli przemysłowej¹⁸.

W pierwszych latach istnienia krajowej organizacji sprzedaży soli największą troską Wydziału Krajowego było niewyczerpanie wyznaczonego mu przez rząd austriacki kontyngentu soli do poboru w salinach, który wynosił wówczas 42 tys. ton. W 1893 r. zdołał Wydział Krajowy wyczerpać z wyznaczonej mu ilości tylko połowę; w 1894 r. nieco więcej, bo tylko 53,5%; w roku zaś 1895 r. doprowadził już po raz pierwszy niemal do zupełnego wyczerpania kontyngentu. Odtąd Wydział Krajowy już nie tylko wyczerpywał dany kontyngent, ale nadto zakupywał w salinach coraz większe ilości soli za gotówkę, aby móc zaspokoić żądania pozostających pod jego kontrolą zastępstw do sprzedaży soli. Największy zaś kłopot Krajowego Zarządu Sprzedaży Soli stanowiło swobodne nabywanie we wszystkich salinach takiej ilości soli, jakiej potrzebował w danej chwili poza kontyngentem, gdy w niektórych żupach robiono mu w tym względzie trudności, posługując się w tym celu zasadą wolnej sprzedaży¹⁹.

Początkowo Krajowy Zarząd Sprzedaży Soli zajmował się handlem warzonką, a na progu XX w. rozszerzył się zakres jego czynności na sól kamienną, sól bydlęcą i kainit. Komisja solna przyjęła z uznaniem proponowane przez Wydział Krajowy nowe udogodnienia w handlu solą. Było to m.in. wprowadzenie opakowania kartonowego, zarówno warzonki jak też mielonej soli kamiennej

¹⁸ L.W. Biegeleisen, op.cit., s. 146–147.

¹⁹ *Sprawozdanie Komisji solnej o czynnościach Wydziału krajowego w zakresie sprzedaży soli (LWkr. 86 428/99 i 19941/1900)*. Alegat 79 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1900 r., s. 1.

do sprzedaży detalicznej (do jednego kilograma), bez żadnego podwyższenia ceny dla konsumentów. Nie mniej istotne znaczenie miały przedsięwzięte przez Krajowy Zarząd Sprzedaży Soli próby z mieleniem soli kamiennej.

W październiku 1904 r. Sejm powziął uchwały w sprawie krajowej sprzedaży dotyczące m.in. wykorzystania do pakowania soli kartonu wyrabianego w kraju oraz zwiększenia ilości własnych magazynów na węzłowych stacjach kolejowych²⁰.

Uchwałą Sejmu z 3 listopada 1904 r. powziętą na wniosek posła Teofila Merunowicza w przedmiocie oddania kopalni soli i warzelnii galicyjskich w zarząd lub dzierżawę kraju, Wydział Krajowy otrzymał polecenie, aby wdrożył w tej sprawie rozmowy z rządem, z ustanowieniem takich warunków, które by nie uszczuplały dochodu Skarbu państwa z kopalń i warzelnii, ani też nie naruszały monopolu solnego²¹.

W 1904 r. funkcjonowało w Galicji 2245 filii sprzedaży soli, w następnym roku ich liczba wynosiła już 3414. W 1904 r. Wydział Krajowy wybudował magazyn do załadunku soli na stacji kolejowej w Bolechowie, a następnie przystąpił do budowy podobnych magazynów w Dolinie i Dobromilu. Celem zapewnienia należytego dowozu soli do kolei, Wydział Krajowy popierał przedsięwzięcia dążące do zastąpienia obszernie praktykowanego transportu końmi, dowozem za pomocą lokalnych kolejek.

Wydział Krajowy poinformował Sejm o działaniach poczynionych celem umożliwienia wprowadzenia należytej organizacji krajowej sprzedaży soli w zachodniej części kraju²². Wydział zajmował się również spedycją soli bydłowej przekazanej przez rząd austriacki powiatom dotkniętym klęskami żywiołowymi²³.

Organizacja sprzedaży soli pod zarządem Wydziału Krajowego rozwijała się pomyślnie. W 1904 r. Wydział Krajowy sprzedał łącznie 77 147 ton produktów solnych na kwotę 11 982 545 koron. Sprzedaż ta obejmowała wszystkie produkty, jakich dostarczać mogły rządowe saliny Galicji, a mianowicie sól warzonką, kamienną, bydłową i kainit²⁴. Sprawozdanie Wydziału Krajowego o rozwoju organizacji sprzedaży soli za lata 1893–1904. zawiera informacje

²⁰ *Sprawozdanie Wydziału krajowego o krajowej sprzedaży soli*. Alegat 363 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1905 r., s. 1.

²¹ *Ibidem*, s. 2.

²² *Ibidem*, s. 4.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Por. *Sprawozdanie Komisji solnej o sprawozdaniu Wydziału krajowego w przedmiocie sprzedaży soli*. Alegat 532 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1905 r., s. 1.

o ilości sprzedawanych corocznie w zarządzie Wydziału Krajowego artykułów solnych, jak też o sumach wpłaconych do kas monopolu solnego. I tak np. gdy w 1894 r. – pierwszym pełnym roku rachunkowym krajowego zarządu soli sprzedano jej za nieco ponad 4 mln koron, w roku zaś 1904 za prawie 12 mln koron. Przez kilkanaście lat działalności Krajowy Zarząd Sprzedaży Soli (tj. w latach 1893–1905) sprzedał różnych artykułów solnych za 100 mln koron²⁵.

Konkurencja prywatnych handlarzy solą, która w pierwszym okresie istnienia krajowej organizacji sprzedaży soli mocno dawała się we znaki, ustępowała wobec zorganizowanej i kontrolowanej przez Wydział Krajowy sprzedaży soli. Sprawozdanie Wydziału Krajowego podnosiło problem dowozu nie podlegającej kontroli Wydziału Krajowego soli bukowińskiej z Kaczyki. Produkcja saliny w Kaczyce przekraczała potrzeby lokalnej konsumpcji na Bukowinie. Zaś nadwyżkę nabywali handlowcy prywatni z Galicji, „którym ciąży przymus stosowania się do warunków organizacji krajowej i sprzedawania soli po cenie, przez Zarząd ustanowionej – na to, ażeby w składach galicyjskich paraliżować kontrolę przez dostarczenie do tychże składów soli także bukowińskiej, która kontroli nie podlegała, i mieszać ją z solą kontrolowaną”²⁶. W tej sprawie Wydział Krajowy interweniował kilkakrotnie w krajowej Dyrekcji Skarbu we Lwowie z prośbą o uregulowanie produkcji soli w żupach wschodniogalicyskich i w Kaczyce zgodnie z interesem ludności obu krajów koronnych.

W 1904 r. Sejm uchwalił rezolucję, domagającą się od rządu austriackiego, aby przyznano Wydziałowi Krajowemu odpowiedni kontyngent soli kamiennej. Celem tego było umożliwienie przeprowadzenia takiej samej organizacji kontrolowanej sprzedaży soli w handlu detalicznym w zachodnich powiatach kraju, które używały soli kamiennej, jaka istniała w powiatach, dla których przeznaczona była sól warzonka. Krajowa Dyrekcja Skarbu odpowiedziała, że nabywanie soli kamiennej nie jest dla Wydziału Krajowego bynajmniej ograniczone kontyngentem, a zależy tylko od wysokości złożonej kaucji. Na tej podstawie podjął też Wydział Krajowy negocjacje, mające na celu stałą organizację handlu solą w okręgu konsumpcyjnym salin w Bochni i Wieliczce²⁷.

Na początku XX w. szybko wzrastała w Galicji konsumpcja soli bydłowej. I tak, gdy w 1903 r. Wydział Krajowy zdołał sprzedać tylko 1368 ton soli bydłowej, to już w następnym sprzedał jej ponad 4400 ton.

²⁵ *Sprawozdanie Komisji solnej o sprawozdaniu Wydziału krajowego w przedmiocie sprzedaży soli.* Alegat 532 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z r. 1905, s. 1.

²⁶ *Ibidem*, s. 2.

²⁷ *Ibidem*.

W sprawie soli nawozowej Sejm w listopadzie 1904 r. powziął uchwałę wzywającą rząd austriacki, aby w interesie rolnictwa krajowego powiększył eksploatację kainitu i zaprowadził produkcję skoncentrowanych soli potasowych w Kałuszu. Wydziałowi Krajowemu polecono zaś, by w razie gdyby rząd wiedeński nie był skłonny do powiększenia eksploatacji kainitu i redukcji skoncentrowanych soli potasowych w Kałuszu, nawiązał rokowania z rządem, celem objęcia w drodze dzierżawy salin kałuskich i zaprowadzania tam odpowiednio do potrzeb kraju dostosowanej produkcji soli potasowych²⁸.

Zdaniem Komisji solnej obrót solą galicyjską można było rozwinąć znakomicie przez dostarczanie czystej, dobrze opakowanej soli warzonki z galicyjskich salin do przyległych ziem polskich i Rosji, gdzie skutecznie mogła konkurować ze solą stołową niemiecką i angielską, opanowującą tamtejszy rynek.

Kwestia rozwoju kopalni soli nawozowej w Kałuszu przybrałaby zdaniem Komisji solnej zupełnie inny obrót, gdyby przeszła w zarząd Wydziału Krajowego, który nie szczędziłby nawet znacznie większych wydatków, aby pokłady tamtejsze dotąd mało rozpoznane, zbadać i urządzić ich eksploatację.

Żądanie Sejmu Krajowego, aby eksploatacja pokładów i źródeł solnych znajdowała się w ręku kraju, odpowiadało ściśle duchowi i literze statutu krajowego, który sprawy kultury krajowej zaliczał do spraw krajowych. Oddzielenie zaś od eksploatacji pokładów i źródeł solnych interesu finansowego Skarbu państwa z tytułu monopolu było tylko kwestią rozliczenia się Skarbu z Wydziałem Krajowym, co mogło być unormowane „z jak najdokładniejszym pilnowaniem interesów fiskusa”²⁹.

Sprzedaż soli w salinach galicyjskich była dawniej prowadzona przez c.k. urzędy sprzedaży soli i długo władze broniły nietykalności tych urzędów, jako związanych z monopolem. Tymczasem, wskutek objęcia sprzedaży soli przez Wydział Krajowy salinarne urzędy sprzedaży soli w przeważnej części żup galicyjskich stały się zbyteczne³⁰.

W 1905 r. Wydział Krajowy założył magazyn solny na stacji kolejowej w Bachórze, do którego to magazynu przydzielił składy w Błazowie (z 7 filiami), w Niebylcu, w Bachorzu (z 9 filiami), w Baryczu, Bachorcu, Chmielniku, w Dynowie (z 12 filiami), Gwoźnicy, Hyżnem, Lutczy, Kąkolówce, Łubnie, Po-

²⁸ Ibidem, s. 2.

²⁹ Ibidem, s. 4.

³⁰ Por. *Sprawozdanie Wydziału krajowego o krajowej sprzedaży soli*. Alegat 363 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1905 r., s. 3.

rębach, Piątkowie, Siedliskach, Strzyżowie, Wołodzu i Wesołej. Wydział Krajowy planował zakładanie kolejnych takich magazynów, wobec ich widocznego pożytku dla organizacji krajowej sprzedaży soli.

Z bukowińskim Wydziałem Krajowym udało się zawrzeć porozumienie, na podstawie którego galicyjski Wydział Krajowy miał dostarczać Wydziałowi bukowińskiemu przydzieloną mu przez Skarb państwa sól kosowską w opakowaniu po kosztach własnych. Wydział bukowiński zaś po kosztach własnych miał w razie potrzeby przysyłać sól kaczycką do wyznaczonych przez galicyjski Wydział Krajowy zastępstw. Przy czym wzajemnie oba Wydziały miały się chronić od konkurencji prywatnej, dążącej do osłabienia wprowadzonej w obu krajach koronnych organizacji sprzedaży soli³¹.

W myśl żądań, jakie corocznie były stawiane w Sejmie, Komisja Solna proponowała ponowienie rezolucji do rządu austriackiego o obniżenie cen soli w ogóle albo przynajmniej o dalszą obniżkę soli dla bydła, tudzież o ulgi jak najdalej idące dla hodowców bydła w korzystaniu ze źródeł surowicy solnej, gdzie one istniały.

Komisja solna wniosła by Sejm polecił Wydziałowi Krajowemu, aby ponownie prowadził z rządem austriackim negocjacje, zmierzające do objęcia galicyjskich salin przez Wydział Krajowy w zarząd lub dzierżawę, z ustanowieniem takich warunków, które by nie uszczuplały dochodów Skarbu państwa z kopalń i warzelnii, ani też nie naruszały monopolu solnego.

Niezależnie od rokowań w sprawie objęcia wszystkich salin w zarząd lub dzierżawę kraju, Sejm polecił Wydziałowi Krajowemu, „by nie ustawał w staraniach o powiększenie eksploatacji kopalń soli potasowych w Kałuszu, i o zaprowadzenie tam produkcji skoncentrowanych soli potasowych, i upoważnia go do nawiązania ewentualnie rokowań o objęcie salin kałuskich w dzierżawę kraju, jeżeli c.k. rząd nie byłby skłonny do powiększania eksploatacji kopalni tamtejszej i zaprowadzenia tam produkcji soli nawozowych skoncentrowanych”³².

Ponieważ w Kałuszu spaliły się urządzenia do produkcji soli bydłczej, które musiały zostać odbudowane, Komisja solna postawiła pytanie, „czy nie można by, korzystając ze sposobności, przenieść fabrykację soli bydłczej w inne odpowiedniejsze miejsce”³³.

³¹ *Sprawozdanie Wydziału krajowego o krajowej sprzedaży soli*. Alegat 363 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1905 r., s. 4.

³² *Ibidem*.

³³ *Dodatkowe sprawozdanie Komisji solnej o sprawozdaniu Wydziału krajowego w przedmiocie sprzedaży soli, tudzież o wniosku posła Skrzyńskiego*. Alegat 533 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1905 r., s. 1.

Odnosną uchwałą przekazał Sejm Komisji solnej wniosek posła Skrzyńskiego, który zmierzał do tego, aby rząd austriacki podjął odpowiednie działania celem zahamowania sprowadzania bukowińskiej soli do Galicji, czuwał nad produkcją soli w salinach krajowych, tak co do gatunku, jak i ilości oraz obniżył cenę soli dla krajowej organizacji sprzedaży soli. Komisja solna wniosła także, by Sejm wezwał rząd wiedeński, aby wyrób soli bydłczej dla Galicji urządził w salinie w Kosowie³⁴.

Na wniosek posła do austriackiej Rady Państwa Stanisława Głębińskiego, władze austriackie podjęły rezolucję umożliwiającą sprzedaż przez Wydział Krajowy soli jadalnej opakowanej po 20 groszy za kilogram. Wydział Krajowy podjął się wprowadzenia od lipca 1908 r. jednolitej ceny soli w prowadzonych siebie składach i filiach. Ponadto ustalono też jednolitą, niską marżę, wynoszącą 1 grosz od kg soli. Przeciwno narzuceniu tej marży protestowali m.in. kupcy lwowscy. Wobec tego faktu Wydział Krajowy założył w mieście 120 punktów sprzedaży soli z tą niską marżą, w pozostałych sklepach marża, a więc i cena soli była wyższa³⁵.

W 1908 r. Wydział Krajowy pobrał z salin do sprzedaży następujące ilości produktów solnych: warzonki 5153 wagonów, soli kamiennej 1085 wagonów, soli bydłczej 260 wagonów, kainitu 1171 wagonów, razem 7669 wagonów za cenę 11,72 mln koron³⁶.

Do września 1908 r. Wydział Krajowy miał 7492 zastępstwa do sprzedaży soli, podległe jego kontroli, w tym 261 większych składów, obowiązanych dostarczać sól okolicznym sklepikarzom, oraz 7241 filii lokalnych. Wydział Krajowy zaznaczył, iż przed 1 lipca 1908 r. odkąd obowiązywała w całej Galicji, bez względu na oddalenie danej miejscowości od saliny, pory roku i stan dróg jednolita cena 20 groszy za kilogram soli warzonki czy kamiennej w opakowaniu. Wzrosła ilość zastępstw do sprzedaży soli do września 1908 r. z 4000 na 7241, i ciągle napływały doniesienia o tworzeniu się nowych miejsc sprzedaży, których właściciele akceptowali ustanowione przez Wydział Krajowy warunki sprzedaży i jego kontroli³⁷.

W sprawie organizacji sprzedaży soli kamiennej Komisja z zadowoleniem podnosiła fakt, że państwowe władze kolejowe zdecydowały się na likwidację

³⁴ Ibidem.

³⁵ *Sprawozdanie Wydziału Krajowego o krajowej sprzedaży soli*. Alegat 39 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1908 r., s. 2–3

³⁶ *Sprawozdanie komisji solnej o krajowej sprzedaży soli*. Alegat 657 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1909 r., s. 1.

³⁷ Ibidem, s. 1–2

cję kolejowych składów tego produktu, jakie istniały na niektórych stacjach kolejowych w zachodniej części kraju³⁸. Przede wszystkim wskutek uchwały Sejmu, dotyczącej tego przedmiotu Ministerstwo Skarbu wydało w grudniu 1908 r. rozporządzenie, polecające salinom w Wieliczce i Bochni, by wydawały Wydziałowi Krajowemu z kopalni do mielenia na sól jadalną tylko materiał doborowej jakości. Nie było tylko odpowiedzi ze strony rządu wiedeńskiego na żądania Sejmu, aby saliny krajowe oddane zostały krajowi w zarząd albo w dzierżawę³⁹. Komisja uznała jednak, iż nie było żadnego powodu do tego, by Sejm odstąpił od stanowiska, jakie w tej sprawie zajmował w uchwałach z 3 listopada 1904 r., 13 listopada 1905 r. i 7 marca 1907 r. Rząd austriacki oznajmił, iż oddanie salin w zarząd kraju jest wykluczone ze względów monopolowych, bo rząd mający obowiązek zaopatrzenia ludności całego państwa w sól, musi bezwarunkowo mieć cały wyrób soli w swojej ręce⁴⁰. Wiedeńscy obrońcy administracji salin galicyjskich sprzeciwiali się oddaniu eksploatacji kainitu w Kałuszu w zarząd kraju dlatego, że sól jadalna i nawozowa były tam zmieszane w podkładach podziemnych, więc miałyby to być naruszeniem praw monopolu, jeżeliby Wydział Krajowy miał do czynienia z wydobywaniem soli jadalnej z gniazd soli potasowych. Rząd wiedeński nie widział w oddaniu produkcji kainitu w ręce kraju żadnych korzyści ani dla kraju ani dla rolnictwa, ponieważ zaspokajał zamówienia na kainit, ale także dokładał starań, aby „dotychczas odkryty zasób kainitu w kopalni kałuskiej przez dalsze poszukiwania podnieść i przeprowadza od szeregu lat wiercenia i poszukiwania za solami potasowymi na całej linii pomiędzy Kałuszem a Stebnikiem, aby w razie większego zapotrzebowania podnieść produkcję tych soli”⁴¹. Z tych powodów Komisja solna uważała za wskazane, aby Sejm wytrwał przy żądaniu przejęcia salin tak długo, dopóki ten postulat kraju nie będzie spełniony. Załatwiając uchwały Sejmu w sprawach solnych, powzięte na posiedzeniu w dniu 28 października 1908 r. Minister Skarbu oznajmił we wrześniu 1909 r., że decyzją austriackiego Ministerstwa Kolei Żelaznych z 24 lipca 1908 r. wstrzymano dalszą sprzedaż

³⁸ Reskryptem z 24 lipca 1908 r. Ministerstwo Kolei zlikwidowało te składy po wieloletnich staraniach Wydziału Krajowego. Paraliżowały one bowiem rozwój krajowej organizacji handlu solą kamienną. Por. *Sprawozdanie komisji solnej o krajowej sprzedaży soli*. Alegat 657 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1909 r., s. 2–3.

³⁹ Por. *Sprawozdanie komisji solnej o krajowej sprzedaży soli*. Alegat 657 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z 1909 r., s. 3–4.

⁴⁰ Ibidem, s. 5.

⁴¹ Ibidem.

soli kamiennej przez organa kolei państwowej w Galicji, przez co zadośćuczyniono wyrażonemu w tym kierunku życzeniu Sejmu, zaś decyzją Ministerstwa Skarbu z 27 grudnia 1908 r. postanowiono, aby saliny w Wieliczce i Bochni wydawały Wydziałowi Krajowemu celem produkcji soli mielonej, sól jadalną tylko w bardzo dobrej jakości, łamaną i sortowaną do sprzedaży w większych bryłach. Przedłużono 18 gminom powiatu nadwórniańskiego, które korzystały już bezpłatnie z poboru solanki w porze zimowej, prawo pobierania jej przez całe lato 1908 r. Zarazem upoważniono Krajową Dyрекcję Skarbu we Lwowie, aby zezwoliła na otwarcie do użytku tych gmin, które w 1908 r. dotknięte zostały klęską posuchy, znajdujących się na ich obszarze, względnie w najbliższym sąsiedztwie zamkniętych źródeł solankowych, celem poboru z nich solanki, oraz by zezwoliła do końca czerwca 1909 r. na pobieranie solanki wszystkim gminom dotkniętym klęskami elementarnymi, znajdującym się w okręgu skarbowym kołomyjskim i stanisławowskim. Ostatnie upoważnienie przedłużono do końca czerwca 1910 r. i rozszerzono je także na gminy samborskiego okręgu skarbowego.

W 1911 r. Wydział Krajowy pobrał soli warzonki 53 031 ton, soli kamiennej 17 381 ton, soli bydłowej 2441 ton, kainitu 16675 ton⁴². W 1912 r. sprzedażą soli oprócz Krajowego Zarządu Sprzedaży Soli we Lwowie zajmowało się 11 krajowych biur sprzedaży soli. Biura te pobierały w imieniu Krajowego Zarządu Sprzedaży Soli różne gatunki soli od salin i wydawały je zastępstwom sprzedaży soli. Zastępstwa w liczbie 300 znajdowały się praktycznie w każdym mieście i miasteczku. Zastępstwa zobowiązane były wydawać sól hurtowo, po cenie kontrolowanej przez Krajowy Zarząd Soli filiom, które mogły sprzedawać sól konsumentom po oznaczonej cenie. Takich certyfikowanych filii znajdowało się w Galicji w 1910 r. ponad 8 tys.⁴³

Konkludując należy zaznaczyć, że krajowym władzom autonomicznym w Galicji udało się zorganizować sprzedaż soli po kontrolowanych cenach, co miało istotne znaczenie dla ubogiej, w zdecydowanym odsetku wiejskiej społeczności tego regionu⁴⁴. Nie udało się natomiast uzyskać od władz austriackich prawa wydobywania soli pod zarządem władz autonomicznych, co było przejawem kolonialnej polityki Wiednia wobec Galicji.

⁴² *Sprawozdanie Wydziału krajowego o krajowej sprzedaży soli*. Alegat 96 do Sprawozdań Stenograficznych Sejmu Krajowego z r. 1909, s. 2.

⁴³ *Skorowidz przemysłowo-handlowy Galicji*, wyd. II, Lwów 1912, s. 76–77.

⁴⁴ W 1910 r. Galicja liczyła nieco ponad 8 mln mieszkańców, w tym prawie 3/4 stanowiła ludność wiejska.

SUMMARY

In the nineteenth century the monopoly of salt industry functioned throughout the Habsburg monarchy. This monopoly acknowledged the underground salt for state ownership. Until the early 1890s the sale of salt took place on free-market principles. Recognizing the need to control the prices of salt as an important article of first necessity, Galician autonomous government decided to organize salt trade themselves. Under the agreement of 1892 with the Austrian government the sale of salt was organized by the National Department. The National Parliament had also set up a special Commission which oversaw the activities of the National Department regarding the sale of salt. The responsibility of the National Department was also to sell kainite (fertilizer salt). At the end of the nineteenth century there functioned 280 stores and 3500 agencies of salt trade under the National Board of Salt in Galicia. Therefore, domestic authorities in Galicia managed to organize the sale of salt at low prices, which was of great importance for the poverty – stricken community of the region. Despite many efforts, the attempts to obtain the right to mine salt under the control of Galician autonomous authorities' board were unsuccessful.

Keywords: Galicia, salt industry, the Habsburg monarchy, National Department, the sale of salt